

Особистісні особливості здатності до цілепокладання на різних етапах самореалізації

О. С. Заболотна

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Одеса, Україна

Paper received 06.09.21; Accepted for publication 18.09.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2021-256IX100-16>

Анотація. У статті зазначено, що на шляху самореалізації цілепокладання є інтегральним утворенням, сенсом життя, за допомогою якого особистість регулює і організовує власне життя. Продемонстровано, що в структурі здатності до цілепокладання існують наступні компоненти: інтелектуальний, особистісний, діяльнісний. Вивчено і порівняно особистісний (індивідуально-особистісні якості, система цінностей) і діяльнісний (вольові якості) компоненти у жінок на різних етапах самореалізації. Встановлено, що студентки, які знаходяться на етапі саморозуміння і самосприйняття не є здатними до відповідального цілепокладання оскільки мають ідеальне уявлення про себе, завищену самооцінку, недостатньо розвинуту рефлексію і зниження ефективності адаптації, конфлікт цінностей (універсалізм – досягнення, безпека - самостійність, самостійність - конформність), песимістичний погляд на події, орієнтовані на майбутнє без розвинених вольових якостей. З'ясовано, що студентки мають певні цілі, але не завжди здатні представити більш-менш ясну картину бажаного майбутнього, тому кінцева мета може бути не обґрунтованою, нестійкою. Показано, що жінки на етапі самореалізації живуть у теперішньому, мають реальне уявлення про себе, в них відсутня повна задоволеність собою, що при досить вираженій самоповазі і в цілому позитивній оцінці своєї особистості спонукає респондентів до подальшого самовдосконалення. Продемонстровано, що жінки при досягненні цілей використовують вольові якості, мають конфлікт цінностей (стимуляція - безпека), що властиво зрілим адаптивним особистостям, з певним рівнем гідності і гнучкості.

Ключові слова: цілепокладання, індивідуально-особистісні особливості, цінності, вольові якості, жінки.

Вступ. Зазвичай під самореалізацією розуміють виявлення і розвиток людиною своїх здібностей в певних сферах діяльності. На думку К. Роджерса[3], самореалізація є вищим рівнем потреб людини, в результаті досягнення якої, людина здійснює своє призначення. На шляху самореалізації цілепокладання є інтегральним утворенням, сенсом життя, за допомогою якого особистість регулює і організовує власне життя як ціле та знижує розсіювання потенціалу особистості, консолідує посилення всіх його компонентів. Стрімка трансформація економічних, соціальних й інформаційних обставин породжує проблему ефективного використання потенціалу особистості, якісного цілепокладання. Оскільки в останній час цілепокладання розглядається більше у мотиваційній сфері і майже ігнорується особистісні і вольові характеристики людини, що забезпечують здібності до цілепокладання, то вважаємо тему дослідження актуальною.

Короткий огляд публікацій. Відповідно до системного підходу, здатність до цілепокладання є динамічним системно-структурним утворенням, що інтегрує в єдине ціле такі компоненти, як наполегливість, гнучкість, самостійність в постановці і виборі цілей, рівень опрацювання образу мети, процесу її досягнення, наслідків реалізації, стратегічність, реалістичність і рівень цілей (І.О.Дмитрієва). Вчені виділяють в структурі здатності до цілепокладання наступні компоненти: 1) інтелектуальний, 2) особистісний, 3) діяльнісний. Перший включає аналіз можливостей прогнозування і постановку цілей критеріїв досягнення цілей, вибору засобів досягнення, оцінки досягнутого результату. Особистісні особливості (характеристики, сенси, цінності, ресурси і інш.) відносять до змістовної частини другого компоненту здатності до цілепокладання. Третій компонент включає активність суб'єкта цілепокладання та його вольові якості.

Цілепокладання є процесом створення системи цілей, співвіднесення їх між собою і вибору кращих[4]. В основі цілепокладання лежать ціннісні орієнтації, які

Шварц називає поняттями або переконаннями, що керують вибором або оцінкою поведінки і подій. Саме сенсоутворювальні цінності народжуються внутрішнім вибором і відразу ж стають особистісним сенсом життя (О.Г.Асмолов). Згідно В.О.Ядову, вищий диспозиційний рівень утворює система ціннісних орієнтацій на меті життєдіяльності і засобу їх досягнення. Відомо, що на різних етапах самореалізації людина має різноманітні цінності і цілі, що мають вплив на особливості прояву індивідуально-особистісних властивостей.

Мета статті теоретико - емпіричним шляхом встановити особистісні особливості здатності до цілепокладання на різних етапах самореалізації особистості

Матеріали і методи дослідження: З метою вирішення поставленої мети ми використовували: теоретичні методи (проблемно-логічний метод, індукція, абстрагування, узагальнення, систематизація), методи психологічної діагностики та методи математичної обробки даних. Метод психологічної діагностики містив: аналіз ієрархії цінностей за методикою Ш.Шварца, модифікований тест Т.Лірі в адаптації Л.М.Собчик, методика "Оцінка вольових якостей" розроблена Н. Б. Стамбуловою. Дослідницька робота проводилась зі студентками, що здобувають вищу освіту в «Одеській Національній академії харчових технологій». Групу порівняння склали жінки-підприємці, що займають керівницькі посади в ієрархічних бізнес-компаніях або мають власний бізнес. Загалом у процесі дослідження було обстежено 153 жінок, з них – 84 студентки та 69 жінок-підприємців. Вік досліджуваних групи студенток відповідає першим двом етапам процесу самореалізації за І.Д. Сгоричевою[1], тобто етапам саморозуміння і самосприйняття, усвідомлення власної цінності, унікальності, значущості себе в світі, де метою є виявлення потенційних можливостей, дійсних потреб і життєвих сенсів. Респондентки групи жінок віднесено до етапу самореалізація, коли важливим стає втілення свого призначення, яке суб'єктивно відчувається особистістю.

Випробовувані - студентки беруть участь в дослідженні з метою з'ясування готовності самостійно і усвідомлено планувати і реалізовувати перспективи свого професійного та особистісного розвитку. Більшість жінок-підприємців віднесено до self-made бізнесменів, які відповідно до типології М.Мелія і В.Сізоненко характеризуються як суб'єкти підприємницької діяльності, які домоглися успіху за рахунок своїх

ділових, особистісних якостей, які не мають адміністративних і політичних ресурсів, що створювали бізнес з нуля.

Результати і обговорення. На першому етапі емпіричного дослідження було вивчено і порівняно особистісні особливості досліджуваних як компоненту здатності до цілепокладання.

Таблиця 1. Порівняння середніх значень показників індивідуально-особистісних особливостей в двох групах

Тип	Середнє значення в групі студенток	Середнєзначення в групі жінок	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Владно-лідуючий	7,44± 0,23	9,29± 0,41	1324,5	0**
Незалежно-домінуючий	8,44± 0,33	7,75± 0,43	737,0	0,11
Прямолінійно-агресивний	7,92± 0,36	7,71± 0,25	896,5	0,85
Недовірко-скептичний	7,58±0,55	6,8± 0,34	810,0	0,35
Покірно-сором'язливий	7,19±0,48	6,9± 0,39	846,5	0,53
Залежно-слухняний	6,58± 0,46	6,24± 0,37	833,5	0,46
Співробітницько-конвенційний	7,75± 0,52	7,41± 0,37	860,5	0,62
Відповідально-великодушний	9,06± 0,54	8,71± 0,45	840,5	0,5

Примітка: ** - різниця на рівні $p < 0,01$, * - різниця на рівні $p < 0,05$.

Як можна побачити з таблиці 1, існує єдина статистично значуща різниця лише у прояві показників за владно-лідуючим типом, при якій більше середнє значення у групі жінок, тобто жінки більш сконцентровані на лідерстві та домінуванні, демонструють незалежність думки та завзятість у відстоюванні власної думки, що можуть розвинути до дидактичного стилю висловлювань та нетерпимості до критики і переоцінки власних можливостей.

Оскільки образ Я-ідеальне і Я-реальне є невід'ємною частиною структури цілісного Я, то далі ми вивчили і порівняли особливості індивідуально-особистісних особливостей в образі Я-ідеальне і Я-реальне за U-критерієм Мана-Вітні. У студенток за усіма типами не існує статистично значуща різниця у прояві показників між Я-реальним та Я-ідеальним, Отже, Я-реальне дівчат є конгруентним Я-ідеальному, що може свідчити про високу ступінь їх самоприйняття, завищену самооцінку, недостатньо розвинуту рефлексію й зниження ефективності адаптації.

У групі жінок ми бачимо іншу картину в порівнянні показників Я-реального та Я-ідеального. Так, статистично значуща різниця у прояві показників виявлена за прямолінійно-агресивним, недовірко-скептичним, покірно-сором'язливим та залежно-слухняним типами. Отже, образ Я у групі жінок не повністю збігається з ідеалом Я, тобто відсутня повна задоволеність собою, що при досить вираженій самоповазі і в цілому позитивній оцінці своєї особистості спонукає респондентів до подальшого самовдосконалення. Це властиво зрілим адаптивним особистостям, з певним рівнем гідності і гнучкості.

На другому етапі ми провели аналіз організації системи цінностей за методикою Ш.Шварца. Продемонстровано, що найважливішим типом цінностей для студенток є універсалізм. Тобто для них важливо розуміння, терпимість і захист благополуччя усіх людей і природи. Далі йдуть безпека (13%), самостійність (11%), досягнення (11%) та конформність (11%). Мотиваційною метою яких відповідно є: безпека для інших людей і себе, гармонія, стабільність суспільства і взаємовідносин; самостійність мислення і вибору способів

дії; особистий успіх відповідно до соціальних стандартів; стримування негативних схильностей, що мають соціальні наслідки. Гедонізм (8%) включає елементи як відкритості до змін, так і самозвеличення (за Ш. Шварцем). Останню позицію займає стимуляція (7%), де метою даного типу цінностей є хвилювання і новизна. Встановлено наявність наступних конфліктних пар в середині ієрархії: універсалізм – досягнення, безпека - самостійність, самостійність - конформність.

Таблиця 2. Порівняння середніх значень показників рангу цінностей в двох групах

Показник	Середнє значення в групі студенток	Середнє значення в групі жінок	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Комфорність	7,17±0,56	6,97±0,46	886,5	0,784
Традиції	5,39± 0,68	6,63± 0,44	1048,5	0,256
Доброта	6,92± 0,57	6,29± 0,46	816,0	0,374
Універсалізм	12,06± 0,96	6,35± 0,41	366,0	0**
Самостійність	10,06±0,59	5,94±0,45	352,0	0**
Стимуляція	6,28± 0,46	11,57± 0,8	1450,5	0**
Гедонізм	6,94±0,46	5,69±0,37	667,5	0,029*
Досягнення	8,61± 0,64	8,57± 0,48	905,5	0,914
Влада	5,83±0,52	10,24±0,55	1494,5	0**
Безпека	8,89±0,84	8,71±0,69	899,5	0,873

Примітка: ** - різниця середніх на рівні $p < 0,01$, * - різниця на рівні $p < 0,05$.

У жінок, що займаються підприємницькою діяльністю на першому місці важливішим типом цінностей є стимуляція. Тобто для них важливою мотиваційною метою є підтримка оптимального рівня активності. Далі йде безпека(13%), значущім для жінок є безпека себе і для інших важливих людей, гармонія, стабільність суспільства і взаємовідносин. Визначальна мотиваційна мета типу цінностей «Влада», «Досягнення» та «Конформність», які займають третю позицію в ієрархії цінностей респондентів (11%): з одного боку, полягає в важливості досягнення соціального статусу або престижу, контролю або домінування над людьми і засобами, а також особистого успіху через прояв компетентності відповідно до соціальних стандартів. А з

іншого боку - для жінок не менш важливими є стримування дій і спонукань, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням. Останню позицію займає гедонізм (4%) - задоволення, насолода життям. Отже, у групі жінок має місце незначна конфліктність між цінностями за теоретичною моделлю стосунків. Так, найважливіша цінність (стимуляція) знаходиться в протилежній площині цінності безпеки. Цінність конформізму є додатковою.

Порівняння за U-критерієм Мана-Вітні рангу цінностей жінок і студенток відображено у таблиці 2.

Як бачимо, статистично значуща розбіжність між показниками середніх значень спостерігається за такими цінностями, як універсалізм та самостійність, більше середнє значення у групі студенток на рівні $< 0,01$, тобто студентки сильніше спрямовані на захист права в самостійності мислення і вибору способів дії, в творчості та дослідницькій активності, тому для них важливі розуміння і терпимість, захист благополуччя всіх людей і природи. Існує статистично значуща розбіжність між показниками середніх значень і за такими цінностями, як стимуляція та влада, більше середнє значення у групі жінок на рівні $< 0,01$, тобто жінки сильніше замотивовані на досягнення соціального статусу або престижу, авторитету, багатства, соціальної влади, на суспільне визнання за рахунок контролю або домінування над людьми і засобами, глибоких переживань, що формує відчуття новизни. Також виявлено значущу статистичну розбіжність між показниками цінності гедонізму на рівні $< 0,05$, де більше середнє значення у групі студенток, тобто, враховуючи етап самореалізації студенток, для респондентів насолода життям є достатньо значущою, на відмінну від жінок.

На третьому емпіричному етапі ми вивчали особливості вольових якостей, як компоненту здатності до цілепокладання. Встановлено, що у студенток низький рівень усвідомленої та активної цілеспрямованості на певний результат у діяльності, наполегливість та завзятість на низькому рівні, сміливість і рішучість, ініціативність і самостійність знаходиться в зоні середніх значень, самовладання і витримка представлені на помірному рівні. Студентки мають певні цілі, але не завжди здатні представити більш-менш ясну картину бажаного майбутнього, тому кінцева мета може бути не обґрунтованою, нестійкою, не всі розумні дії будуть доцільні, іноді досліджувані схильні до безцільного проведення часу. Результати отримані за шкалою

«Мета» узгоджується з результатами дослідження З.Кіреєвої і В.Мазурика[2].

У групі жінок цілеспрямованість розвинена на середньому рівні з тенденцією до високих показників, сміливість і рішучість представлена на середньому рівні, вони є наполегливими та навіть завзятими особистостями в процесі досягнення мети, ініціативність і самостійність відбивається в активній установці не піддаватися впливу різних чинників, критично оцінювати поради та пропозиції інших осіб, діяти за можливість, на основі своїх поглядів і переконань, здатні контролювати свої дії, підпорядковувати свою поведінку рішенням свідомо поставлених завдань, за показником наявності мети, досліджувані мають різноманітні цілі і засоби досягнення, оскільки характеризуються більшою збалансованістю поглядів та домінуючих цінностей, а також усвідомленням важливості розвитку певних вольових якостей. Порівняння за U-критерієм Мана-Вітні продемонструвало розбіжності на $p < 0,01$ за майже усіма шкалами крім шкали «Мета» $p < 0,53$.

Далі ми провели факторний аналіз у двох групах досліджуваних і встановили особистісні особливості здатності до цілепокладання на різних етапах самореалізації особистості. У студенток встановлено 4 фактори, які отримали наступні назви: «Я - ідеальна», «Конфлікт цінностей», «Нерозвинені вольові якості, при песимістичному погляді на події», «Незалежна, впевнена, орієнтована на майбутнє». В групі жінок також встановлено 4 фактори, які разом пояснюють 77,7% дисперсії, що отримали наступні назви: «Я-реальна в теперішньому», «Досягання, доброта, активність», «Цілеспрямована, ініціативна, самостійна», «Зменшення відповідальності, скромності та чужих обов'язків»

Таким чином, встановлено особистісні особливості здатності до цілепокладання на різних етапах самореалізації особистості. Студентки не є здатними до відповідального цілепокладання оскільки мають ідеальне уявлення про себе, конфлікт цінностей (універсалізм – досягнення, безпека - самостійність, самостійність - конформність), песимістичний погляд на події, орієнтовані на майбутнє без розвинених вольових якостей. Жінки на етапі самореалізації живуть у теперішньому, мають реальне уявлення про себе, при досягненні цілей використовують вольові якості, мають конфлікт цінностей (стимуляція -безпека).

ЛІТЕРАТУРА

1. Егорычева И. Д. Самореализация как деятельность (к постановке проблемы). *Мир психологии*. № 3. 2005. С. 11 - 33.
2. Кіреєва З.О. Мазурик В.М. Особливості проектування життєвого шляху жінками. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* № 1(42), 2017 –С.100-108.
3. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / пер. с англ. М. М. Исениной. Москва: Изд. группа «Прогресс» – «Универс», 1994. 479 с.
4. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). К.: Миллениум, 2003. – 152 с

REFERENCES

1. Egorycheva I. D. Samorealizatsiya kak deyatelnost (k postanovke problemy). *Mir psikhologii*. № 3. 2005. S. 11 - 33.
2. Kireieva Z.O. Mazuryk V.M. Osoblyvosti proektuvannia zhyttievoho shliakhu zhinkamy. // *Teoretychni i prykladni problemy psikhologii* № 1(42), 2017 –S.100-108.
3. Rodzhers K. Vzghliad na psykhoterapiyu. Stanovlenye cheloveka / per. s anhl. M. M. Ysenynoi. Moskva: Yzd. hruppa «Prohress» – «Unyvers», 1994. 479 s.
4. Shvalb Yu.M. Tselepolahaiushchee coznanye (psykholohychecke modely y ucledovanyia). – K.: Myllenyum, 2003. – 152 c

Personal particularities of the ability to goal-setting at different stages of personality's self-realization

O. Zabolotna

Abstract. The article states that goal-setting is an integral formation, the meaning of life, on the way of self-realization, by means of which a person regulates and organizes his own life. It is demonstrated that in the structure of the ability to goal-setting there are the following components: intellectual, personal, activity. The personal (individual-personal qualities, value system) and activity (volitional qualities) components in women at different stages of self-realization have been studied and compared. It is established that students who are at the stage of self-understanding and self-perception are not capable of responsible goal setting because they have an ideal self-image, overestimated self-esteem, underdeveloped reflection and reduced efficiency of adaptation, conflict of values (universalism - achievement, security - independence, independence - comfort), a pessimistic view of future-oriented events without developed volitional qualities. It was found that female students have certain goals, but are not always able to present a more or less clear picture of the desired future, so the ultimate goal may not be justified and is unstable. It is shown that women at the stage of self-realization live in the present, have a real idea of themselves, they lack full self-satisfaction, which with a strong self-esteem and generally positive assessment of their personality encourages respondents to further self-improvement. It has been shown that women use volitional qualities when achieving goals, have a conflict of values (stimulation - security), which is characteristic of mature adaptive individuals, with a certain level of dignity and flexibility.

Keywords: *goal-setting, individual-personal particularities, values, volitional qualities, women.*